

tog dijela Monarhije vodio do Rijeke, indirektno ukazujući na važnost BiH. Tako je pored kulturne (školske) politike *Julijanska akcija* davala važnost mađarskoj nacionalnoj i prometnoj politici, kako piše dr. Balta, „kada je Savez branio Mađare Slavonije te BiH, on nije radio samo na spašavanju nacije i njezine kulture, nego je pomagao sačuvati veliku ostavštinu... koju su kraljevi ... Arpadovići ostavili...”. U istom, kako potcrtava i dr. Balta, „prepoznaje (se) prava bit Julijanskog saveza, tj. iz njegove pogrešne političke percepcije slavonskih, te bosanskohercegovačkih Mađara dovodi do tragičnog stanja” (205).

Pál Petri je pisao o dugogodišnjim iluzijama nekih članova *Julijanske akcije*, o mađarskoj anakronoj državi, a Gyala Szekef procijenio: „Nikome nismo činili ništa loše, samo sebi, nismo koristili svoje neprijatelje, a zamrzilo nas je pola svijeta” (205).

Na kraju, u plutarhovskom stilu, uputno je ukazati na odnos Bilinskog prema *Julijanskoj akciji*, jer je bio nakon dva Mađara (Kállaya i Buriána) na funkciji zajedničkog ministra financija. Iako se od tako moćnog i utjecajnog dužnosnika Monarhije podrazumijevao pozitivan stav prema *Julijanskoj akciji*, on ju nije svesrdno pomagao. Zbog toga bio je optuživan od ministra predsjednika Istvána Tisze, „da nije poznavao Bosnu”. A od tog Poljaka mogao je naučiti ne samo spomenuti ministar predsjednik u ono doba nego bi i danas mogli štošta naučiti slabo educirani i nesposobni svemoćnici u dejtonskoj Bosni i Hercegovini, koji „brane” samo „svoju” naciju. Oni koji hoće da misle i djeluju za dobrobit Bosne i Hercegovine morali bi se oslanjati, kako je zagovarao Bilinski, na sva tri plemena. Suština koncepcije bila je (onda za „plemena”, danas za „nacije”) izbjegavati ili prevladavati ili razrješavati nesporazume, sukobe.

Fama est da od disertacija, monografija u baštini povijesnog iskustva od istraživačkih, historiografskih znanstvenih dosega ostaje nekoliko rečenica. Da je nakon istraživanja mađarske politike s kraja XIX i početka XX st. i *Julijanske akcije*, pored toliko istraživački otkrivenog i novorečenog artikuliranog, ostao ovaj pouk i nauk, dr. Balta je svojom knjigom potvrdio. On je zacijelo ostavio u amanet ono najbitnije od povijesnih događanja, povijesne istine o naizgled efemernoj *Julijanskoj akciji* u BiH s posebnim osvrtom na Hrvatsku i Slavoniju – povijesno iskustvo. To se odnosi za ovdašnji dio dijela Dvojne monarhije – Ugarsku, pa zašto ne reći i današnju i sutrašnju Bosnu i Hercegovinu, imajući na umu, dakako, da su ona i njeni narodi za jedno stoljeće (od početaka XX, odnosno XXI) prošli dug i mukotrpan proces borbe za afirmiranje svoje posebnosti ■

Tomislav Išek

Salih Jaliman (et al.), *Kazniona: knjiga o zeničkom zatvoru*. Zenica: Vrijeme, 2008, 155 str.

Kad se spomene Zenica, prva asocijacija većini ljudi je – zatvor. Naravno, to može izazvati negativne reakcije Zeničana, koji s pravom mogu tvrditi da takvi onda ne poznaju dovoljno ni Zenicu ni njenu prošlost, ali ipak stoji činjenica da je Zenička kaznionica jedno od prepoznatljivih obilježja toga grada. Iako napravljena van grada, za 120 godina, koliko postoji, Kaznionica se

fizički uspjela "uvući" u grad ili, bolje reći, da ju je grad opasao, ali ne i prigrio. Sve ovo vrijeme postoji animozitet grada i njegovih stanovnika prema Kaznionici, ali se vremenom otpor prema njoj izgradnji, kasnije proširivanju, njenim upravnicima i njihovim navikama pretvorio u ravnodušnost. Ovom postepenom navikavanju i prihvatanju činjeničnog stanja vjerovatno je doprinijela činjenica da Kaznionica i njeni stanovnici nisu nikada naškodili gradu, nego su mu čak u najtežim trenucima, kao što je bilo vrijeme 1992–1995. godine, bili i od koristi. Ni česte političke i društvene promjene koje su se dešavale na ovim prostorima nisu mogle ugroziti Kaznionicu i njen opstanak, jer se svakoj promjeni ona vrlo brzo prilagođavala. Promijenio bi se naziv ustanove, službeni jezik, pismo, uniforme, oznake na njima, stražari, zatvorenici, ali Kaznionica je opstajala.

Iako javnost, kako zenička tako i šira, zazire od ove i sličnih ustanova, ipak vrlo rado prima i sa zanimanjem prati sve informacije koje dolaze iz Kaznionice. Priče o upraviteljima, njihovim čudnim navikama, dželatima, mučenjima, spektakularnim bjekstvima, pobunama i slično, uvijek su lahko pronalazile slušaocima i što su informacije bile nepouzdanije i nevjerovatnije, to su bile interesantnije. Od informacija koje govore o Zeničkom zatvoru vjerovatno su najinteresantnije one koje su iza sebe ostavljali politički zatvorenici koji su nakon promjene režima i izlaska na slobodu pisali o svojim stradanjima i uvjetima života u zatvoru. Sve te informacije ipak ne daju cjelovitu i jasnu sliku o Zeničkoj kaznionici. Međutim, sada svi oni koji žele malo zaviriti iza zidina najpoznatijeg bosanskohercegovačkog zatvora to mogu učiniti zahvaljujući knjizi *Kazniona: knjiga o zeničkom zatvoru*.

Autori teksta (Salih Jaliman, Slavko Ma-

rić i Rafet Spahić) pokušali su na jednostavan način, slikom i riječju, ispričati historiju najpoznatijeg bosanskohercegovačkog zatvora, ali i grada u kome je on podstanar već 120 godina. Tekstualni dio knjige nije podijeljen na klasična poglavlja koja se redaju jedno iza drugog, nego su autori prikupljenu građu grupisali u tri cjeline koje hronološkim redom uporedo teku kroz knjigu, a svaka od ove tri cjeline sastoji se od kraćih ili dužih tekstova. Autori su priču o Zeničkoj kaznionici ispričali kroz hronologiju događaja od osnivanja do današnjih dana na osnovu dostupne dokumentacije, zatim kroz priče iz zatvora sakupljene iz različitih izvora i na kraju kroz ispovijesti, sjećanja i svjedočenja bivših zatvorenika, upravitelja, stražara, dželata, slučajnih prolaznika. Pored tekstualnog, izuzetno vrijedan dio knjige jesu fotografije autora Dejana Vekića, ali i one iz privatnih i Arhiva Kaznionice. Način izlaganja građe je svakako neobičan i inovativan, ali već nakon nekoliko stranica počinje stvarati male probleme, jer se pojedini tekstovi protežu na nekoliko stranica, a drugi na samo jednoj. Zbog toga je čitalac prisiljen na stalne "šetnje" naprijed i nazad po knjizi kako bi mogao zadržati hronološku nit.

U dijelu knjige koji tretira hronologiju događaja autori daju osnovne podatke o Zeničkoj kaznionici od 1886. godine, kada je donesena odluka o kupovini zemljišta za Kaznionicu, pa do današnjih dana. Tu ćemo pronaći podatke o načinu i dinamici gradnje koja je okončana 1904. godine, ali i građevinskim intervencijama u narednim periodima. Opisana je upravljačka struktura unutar zatvora i promjene koje su se unutar nje dešavale tokom vremena. Dio tekstova se odnosi na irski progresivni sistem izdržavanja kazni, koji se primjenjivao u Zeničkom zatvoru od osnivanja, pa

do modernih penoloških metoda koje se danas primjenjuju. Ukratko, kroz ovo poglavlje se mogu pratiti sve promjene koje su se dešavale kao posljedica smjena država i režima na ovim prostorima tokom XX stoljeća.

Dio koji sadrži priče iz Kaznionice sakupljene iz različitih izvora donosi nam zanimljive detalje iz života unutar zatvorskih zidina. Opisan je svakodnevni život zatvorenika koji se sve donedavno sastojao od obaveznog rada u zatvorskim radionicama ili na zatvorskoj ekonomiji, ali i aktivnostima koje su zatvorenici imali u zatvorskim orkestrima, horovima, glumačkim i slikarskim sekcijama itd. Daju se i detalji o spravama za mučenje, a posebno o "Isusovim alkama" koje su ukinute tek dvadesetih godina XX stoljeća, kao i pritiscima, torturama, zlostavljanjima, pa i strijeljanjima koja su sprovedena unutar zatvorskih zidina. Nezaobilazan dio Kaznionice bili su i čuvari na čijem vanjskom izgledu i ovlaštenjima možemo lahko pratiti promjene koje su se dešavale unutar nje. Smjene režima pratile su promjene ljudstva, uniformi, grbova na njima, naoružanja, tako da su velike razlike između čuvara sa sabljama iz austrougarskog perioda i današnjih stražara koji ne nose čak ni palice. Priloženi su i interesantni tekstovi o spektakularnim bjekstvima iz Zeničkog zatvora, kao i o pobunama zatvorenika koje su se dešavale isključivo u posljednjih dvadeset godina. Posebno interesantnim čini se događaj iz 1969. godine kada su zatvorenici "naoružani" karakterističnim uniformama i značkama Fudbalskog kluba "Čelik" prvi put prisustvovali utakmici između "Čelika" i "Partizana". Tada su izazvali senzaciju na tribinama i postali inspiracija najvatrenijim navijačima "Čelika", koji sebe već dvadeset godina nazivaju *Robijaši*. Kroz Zeničku kaznionicu su za

ovih 120 godina prošle hiljade likova koji su zajednički, bez obzira s koje strane brave se nalazili, ispisivali njenu historiju. Autori su nam u ovoj knjizi odabrali one najinteresantnije, pa nailazimo na priče o stražaru Munibu Arnautu, koji je bio poznat po svojoj strogosti, upravniku Franji Štelu, koji je od zeničke čaršije dobio nadimak gospodin Krmak, Ober Mileru, koji je svoju doživotnu kaznu izdržavao na vrhu Bjelašnice baveći se meteorologijom, Teufiku Selimoviću Buđoniju, bratu Meše Selimovića, koji je s mjesta pomoćnika ministra unutrašnjih poslova Narodne republike Bosne i Hercegovine došao u Zenički zatvor, književniku Aliji Nametku, koji je bio osuđen zbog saradnje s neprijateljem u toku Drugog svjetskog rata itd.

Galeriju likova koji su prodefilovali kroz Zeničku kaznionicu upotpunjavaju i oni čija su sjećanja, ispovijesti i svjedočenja prikupljena iz različitih izvora i čine treću cjelinu ove knjige. Pored opisa koje su ostavljali pojedinci, koji su tu navraćali na dan-dva, tu su i ispovijesti zatvorenika i upravnika, i svaka od tih priča čini kockicu u mozaiku koji treba prikazati historijat Zeničkog zatvora. U Zenici su, pored običnih kriminalaca, tamnovali i učesnici Sarajevskog atentata, učesnici Husinske bune, mladi muslimani, informbiroovci, svećenici sve tri religije itd. Između tih ispovijesti, sjećanja i svjedočenja posebno su interesantna ona zatvorskog dželata Dragutina Karla Harta, Jure Keroševića, Omera Behmena, Vojislava Šešelja i niza drugih manje ili više poznatih ličnosti koji su dijelove svog života proveli u Zeničkoj kaznionici. U završnici autori knjigu o Zeničkoj kaznionici krunišu pričom o Caru, jednom od njenih sadašnjih stanovnika i čovjeku sa najdužim zatvorskim stažom u historiji Zeničkog zatvora. Car je zatvorski staž zaradio brojnim

prevarama i razbojništvima, pokušavajući da ostvari san o vlastitom imanju i porodici. Nažalost, nije imao previše uspjeha – iz zatvora izlazi 2016. godine, imanja nema, ženio se jedanaest puta, a i dalje traži onu pravu.

Kao što je već spomenuto, izuzetno vrijedan dio knjige predstavlja više od 200 crno-bijelih fotografija sa motivima iz Kaznionice, ali i Zenice, a koje na poseban način pripovijedaju o Zeničkoj kaznionici. Autor najvećeg dijela fotografija je Dejan Vekić, a dio je iz privatnih arhiva i Arhiva Kaznenog zavoda zatvorenog tipa u Zenici.

Knjiga je najavljivana kao ... *prva knjiga o zeničkom zatvoru pripremana bez političkih direktiva, cenzure i ograničenja zatvorske uprave*. Moram priznati da sam zbog ovakve najave očekivao nešto sasvim drugačije od predstavljenog, ali šta je tu je. Ovdje bih ipak više volio ukazati na neke nedostatke koje ova knjiga ima. Prije svega, moram još jednom spomenuti da način izlaganja građe, iako neobičan i inovativan, ipak stvara probleme prilikom čitanja zbog različite dužine tekstova. Nedostaje i sadržaj, ali zbog načina izlaganja nije ni bilo moguće da se on napravi. Imenski registar bi značajno olakšao snalaženje, ali nema ni njega. Autorima se može zamjeriti i to što nisu navodili odakle su crpili informacije za svoje tekstove, pa na kraju knjige nema popisa korištene literature. Pored ovih tehničkih zamjerki, uputio bih još jednu. Naime, autori su se potrudili da svaki period predstave događajima, pričama, ispovijestima i svjedočenjima koja su najmarkantnija, najupečatljivija, najinteresantnija. Međutim, čini mi se da se period koji se odnosi na posljednji rat i vrijeme neposredno nakon njega mogao popuniti još nekim zanimljivostima. Po mom mišljenju, podatak da su vojnici IFOR-a u augustu 1997. godine

u vojnom dijelu Zeničkog zatvora pronašli dva skrivena oficira Vojske Republike Srpske zaslužuje svoje mjesto u ovakvoj knjizi, jer ih je neko uspješno skrivao gotovo dvije godine.

I pored navedenih nedostataka, treba reći da će ova knjiga sigurno pronaći put do šire čitalačke publike. Slikom i riječju kroz knjigu možemo pratiti zbivanja u Zeničkoj kaznionici od njenog osnivanja do danas, pratiti smjene režima, kako su one utjecale na zbivanja unutar zatvorskih zidina, kakvi su bili odnosi između Kaznionice i grada "domaćina". Pred našim očima promiču slike, priče i legende o znanim i neznanim likovima i sa jedne i sa druge strane brave, a svako vrijeme je imalo svoje "junake", od kojih su nam autori predstavili one najinteresantnije.

Na kraju, posebno treba naglasiti činjenicu da su autori prilikom pisanja ove knjige, pored već dostupnih izvora, koristili i Arhiv Kaznionice, bez ikakvih ograničenja

■

Enes S. Omerović

Sabina Ferhadbegović, *Serbisches Staatsmodell und regionale Selbstverwaltung in Sarajevo und Zagreb 1918-1929*. Munchen: 2008

Knjigu Sabine Ferhadbegović *Srpski državni model i lokalna samouprava u Sarajevu i Zagrebu 1918. -1929.* nedavno je objavio Oldenburg Verlag iz Münchena. Rad je nastao kao rezultat istraživanja za